

روند تولید CO₂ و تغییر کربن بیومس میکروبی در خاک‌های تیمار شده با کود اوره و مرغی

میترا فریدونی ناغانی^{۱*}، فایز رئیسی^۱ و سیف‌اله فلاح^۲

(تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۶/۱۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۳/۴)

چکیده

افزودن سوپستراه‌های آلی و غیرآلی به خاک آهکی فقیر از ماده آلی و نیتروژن، فعالیت و بیومس میکروبی را تغییر می‌دهد. به منظور مطالعه تأثیر کود مرغی و اوره بر تولید CO₂ و کربن بیومس میکروبی، آزمایشی در شرایط مزرعه‌ای، تحت کشت ذرت به صورت طرح کرت‌های خرد شده در قالب بلوک‌های کامل تصادفی با ۷ تیمار شامل: ۳/۸، ۷/۶ و ۱۱/۵ تن بر هکتار کود مرغی و ۱۰۰، ۲۰۰ و ۳۰۰ کیلوگرم نیتروژن از منبع کود اوره و شاهد در چهار تکرار انجام شد. نتایج نشان داد تیمار کودی و زمان، اثر معنی‌دار ($P > 0.05$) بر جریان CO₂ از خاک داشت. میانگین تولید CO₂ از ۲۱/۸ گرم بر متر مربع در تیمار شاهد به ۲۴/۱ در سطح دوم کود مرغی افزایش یافت. هم‌چنین تأثیر کود مرغی بر تولید CO₂ بیش از کود اوره بود. مشابه تولید CO₂، کربن بیومس میکروبی نیز به طور معنی‌داری ($P > 0.05$) تحت تأثیر تیمار کودی قرار گرفت. کربن بیومس میکروبی در تیمار کود مرغی ۲۸٪ بیش از خاک‌های تیمار شده با کود اوره بود. در حالی که ضریب متابولیک (q CO₂) در حضور کود اوره ۱۰٪ بیشتر از کود مرغی بود. به‌طور کلی کود مرغی و اوره باعث بهبود خواص بیولوژیک خاک شدند، اما تأثیر کود مرغی و به ویژه سطح سوم آن بیش از کود اوره بود.

واژه‌های کلیدی: جریان CO₂، کربن بیومس میکروبی، ضریب متابولیک، خاک‌های خشک و نیمه خشک

۱. به ترتیب دانشجوی سابق کارشناس ارشد و دانشیار خاک شناسی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شهرکرد

۲. استادیار زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شهرکرد

*: مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: fereidoonimitra@gmail.com

مقدمه

کودهای آلی از رایج‌ترین مواد اصلاحی هستند که برای بهبود کیفیت خاک و عملکرد محصولات کشاورزی به کار می‌روند (۲۵). استفاده مستمر از این ترکیبات باعث افزایش عناصر غذایی و بهبود برخی خواص فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی خاک می‌شود (۱۳). از این رو مدیریت کود از عوامل اصلی در جهت نیل به کشاورزی پایدار محسوب می‌گردد (۲۶). امروزه پایداری سیستم‌های کشاورزی موضوع مهمی در سراسر جهان محسوب می‌گردد. با توجه به افزایش قیمت کودهای شیمیایی و عدم پایداری تغذیه خاک، اختلال در فعالیت بیولوژیک، هم‌چنین کاهش تثبیت بیولوژیک نیتروژن و دیگر عناصر غذایی بر اثر کاربرد مکرر کودهای شیمیایی لازم است در راستای کشاورزی پایدار مصرف این کودها به تدریج کاهش و کودهای آلی به طور نسبی جایگزین آنها شوند (۱۹). از بین کودهای آلی، کودهای دامی به ویژه کود مرغی که حاوی اکثر عناصر غذایی مورد نیاز گیاهان هستند، می‌تواند گزینه مناسب باشند (۲۴). مصرف پیوسته این کود در درازمدت نه تنها به طرق مختلف بر رشد و عملکرد گیاهان تأثیر مثبت دارد، هم‌چنین باعث حفظ سطح ماده آلی خاک، تنوع زیستی و فعالیت میکروبی لازم برای ادامه چرخه عناصر غذایی در خاک می‌گردد (۲۲). از طرفی مصرف و مدیریت کود مرغی، به‌ویژه در خاک‌های مناطق خشک و نیمه خشک که ماده آلی بسیار اندک دارند، اهمیت بیشتری پیدا کرده است. خواص بیولوژیکی خاک به شدت نسبت به هر گونه تغییر در مدیریت خاک و افزودن سوبستراهای آلی و معدنی واکنش نشان می‌دهند. در این میان، تولید CO_2 و کربن بیومس میکروبی از ویژگی‌های مهم بیولوژیکی خاک به شمار می‌آیند (۱۷). تولید CO_2 نشان دهنده میزان فعالیت هتروتروف‌های تجزیه کننده ماده آلی خاک است که نه تنها نشان دهنده سرعت گردش عناصر توسط بیومس میکروبی خاک بلکه بر ذخیره کربن اتمسفر و تغییرات جهانی اقلیم نیز مؤثر است (۲۱). تولید خالص CO_2 بستگی به تعادل بین سرعت ورود کربن از طریق مواد آلی و سرعت خروج آن

توسط تجزیه کنندگان خاک دارد (۱) و از این جهت تعیین کننده رابطه مقصد (Source) و منبع (Sink) خاک برای CO_2 اتمسفر می‌باشد (۸). فعالیت هتروتروفی خاک، تجزیه مواد آلی و انتشار دی‌اکسیدکربن از این جهت مهم هستند که بخش قابل توجهی از کربن بیوسفر در خاک (۱۵۸۰-۱۵۰۰ گیگاتن) وجود دارد که حدود ۲ برابر ذخیره کربن اتمسفر (۷۵۰ گیگاتن) است (۱۷ و ۲۰). از طرفی، بیومس میکروبی خاک یک منبع فعال برای ذخیره عناصر غذایی قابل جذب (Labile) گیاه محسوب می‌شود و اصولاً مسیر اصلی تجزیه کلیه ترکیبات آلی موجود در خاک است (۱۷). عوامل مختلف به ویژه میزان و نوع سوبستراهای اضافه شده به خاک هر دو ویژگی را در کوتاه مدت تحت تأثیر قرار می‌دهند.

کانالی و همکاران (۶) در یک آزمایش گلدانی اثر کاربرد طولانی مدت کمپوست، کود مرغی و شیمیایی را بر خصوصیات خاک مورد مطالعه قرار دادند. در این آزمایش از دو کمپوست مختلف، کود مرغی خشک شده و در تیمار شاهد از کود اوره استفاده شد. هم‌چنین همه گلدان‌ها مقدار یکسان (۱۶۰ کیلوگرم نیتروژن در هکتار) نیتروژن دریافت کردند، به هر کدام از گلدان‌ها مقادیر مختلفی مواد آلی اضافه شد ولی تیمار شاهد هیچ‌گونه کربن آلی دریافت نکرد. نتایج این آزمایش نشان داد میزان کربن معدنی شده بعد از ۷ روز و تنفس پایه، در خاک‌های تیمار شده با مواد آلی نسبت به خاک‌های تیمار شده با کودهای شیمیایی به شدت افزایش یافت. مین و همکاران (۱۵) هم کاربرد طولانی مدت کود گاوی و شیمیایی را بر خصوصیات خاک مورد مطالعه قرار دادند. در این بررسی بیومس میکروبی در خاک‌های تحت تیمار کود شیمیایی کمتر از سایر تیمارها (تیمار کود گاوی و تیمار شاهد) بود و تنفس پایه در تیمارهای کود گاوی نسبت به تیمار کود شیمیایی بیشتر بود. طی یک آزمایش با مقایسه اثر کود شیمیایی و کود دامی بر تعداد و بیومس میکروب‌ها، بیشترین تعداد میکروب‌ها و کربن بیومس میکروبی به ترتیب در تیمار کود دامی، کود شیمیایی و تیمار شاهد دیده شد (۲۱). تنفس خاک و بیومس میکروبی از

برهم انجام شد. سپس مزرعه به کرت‌هایی به طول ۹ و عرض ۳/۶ متر تقسیم شد. هر کرت نیز شامل ۶ ردیف به فاصله ۶۰ سانتی‌متر بود. پس از عملیات تکمیلی تیمارها اعمال شدند و جوی و پشته‌ها نیز تهیه شد. کشت ذرت در اوایل خرداد ماه در عمق ۵ سانتی‌متری روی پشته انجام شد. بعد از کاشت آبیاری صورت گرفت، در طی دوره رشد نیز آبیاری گیاهان بر اساس شرایط محیطی هر ۵ الی ۷ روز یک بار انجام شد. برای اندازه‌گیری تولید CO₂ از ظروف پلاستیکی به قطر ۱۱ و ارتفاع ۲۰/۵ سانتی‌متر استفاده شد. ۲۰ میلی‌لیتر سود یک نرمال را در وایل پلاستیکی ریخته و روی سطح خاک در درون ظروف قرار داده شد و مقدار تولید CO₂ با اندازه‌گیری مقدار سود باقی‌مانده از طریق تیتراسیون برگشتی با اسید کلریدریک تعیین شد (۲). این اندازه‌گیری یک ماه بعد از کاشت گیاهان طی ۵ مرحله زمانی و به مدت ۱۱۱ روز ادامه یافت. برای اندازه‌گیری کربن بیومس میکروبی به کمک آگر به فاصله زمانی ۲۰ روز یک بار از عمق ۲۵ سانتی‌متری نمونه‌برداری انجام شد و کربن بیومس میکروبی به روش تدخین با کلروفرم-انکوباسیون (۱۲) اندازه‌گیری شد. هم‌چنین ضریب متابولیک یا ضریب ویژه تنفسی از میزان دی‌اکسیدکربن حاصل از تنفس پایه (BR) و مقدار کربن موجود در بیومس میکروبی (MBC) محاسبه گردید (۳). برای محاسبه شاخص دسترسی به کربن نیز از میزان تنفس پایه (BR) برحسب میلی‌گرم در کیلوگرم در روز و تنفس ناشی از سوپسترا (SIR) بر حسب میلی‌گرم در کیلوگرم استفاده شد (۱۶).

برای محاسبه عملکرد نیز در مرحله ۵۰٪ خط شیری دانه‌های وسط بلال، پس از حذف حاشیه، مساحت باقی‌مانده کرت‌ها برداشت گردید و عملکرد ذرت بر اساس وزن علوفه تر برحسب کیلوگرم در هکتار محاسبه شد.

تجزیه‌های آماری به کمک نرم‌افزار SAS انجام شد و در صورت معنی‌دار بودن اثر عامل آزمایشی، برای تفکیک میانگین‌ها از آزمون حداقل اختلاف معنی‌دار (LSD) فیشر در سطح احتمال ۵ درصد استفاده گردید.

جمله شاخص‌های بیولوژیک هستند که به ایجاد هر گونه تغییر در مدیریت خاک یا شرایط محیطی سریعاً عکس‌العمل نشان می‌دهند. اضافه کردن مستمر انواع کودها شامل شیمیایی و آلی به خاک ممکن است ویژگی‌های بیولوژیک آن را تحت تأثیر قرار دهد. از این‌رو در این پژوهش، آزمایشی به منظور بررسی و مقایسه اثر سطوح مختلف نیتروژن از منبع کود مرغی و شیمیایی اوره بر تولید CO₂ و بیومس میکروبی در یک خاک آهکی با ماده آلی پائین تحت شرایط مزرعه‌ای در کشت ذرت اجرا گردید. چنین فرض می‌شود که در شرایط یکسان کود مرغی در بهبود رشد و فعالیت میکروبی خاک مؤثرتر از کود اوره است و به دلیل ماهیت، آثار این دو کود پس از مصرف به زمان نمونه‌برداری و سنجش فعالیت میکروبی خاک بستگی دارد.

مواد و روش‌ها

به منظور بررسی تأثیر کود مرغی و اوره بر روند تولید CO₂ و تغییرات کربن بیومس میکروبی، یک آزمایش مزرعه‌ای به صورت طرح کرت‌های خرد شده در زمان در قالب بلوک‌های کامل تصادفی با ۷ تیمار و ۴ تکرار به اجرا درآمد. تیمارهای کودی به عنوان کرت اصلی و زمان نمونه‌برداری به عنوان کرت فرعی در نظر گرفته شد. تیمارهای آزمایشی عبارت بودند از شاهد (عدم مصرف کود)، ۳/۸، ۷/۶ و ۱۱/۵ تن کود مرغی معادل ۱۰۰، ۲۰۰ و ۳۰۰ کیلوگرم نیتروژن در هکتار و ۱۰۰، ۲۰۰ و ۳۰۰ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع کود شیمیایی اوره. قبل از آماده‌سازی بستر کشت یک نمونه مرکب خاک از عمق صفر تا ۲۵ سانتی‌متری به صورت زیگزاگ تهیه و در آزمایشگاه آزمایش‌های فیزیکی و شیمیایی روی آن انجام شد (جدول ۱). هم‌چنین کود مرغی مورد استفاده نیز دارای pH = ۸/۲، قابلیت هدایت الکتریکی ۱/۱ dS m⁻¹، کربن آلی ۳۶٪، نیتروژن کل ۲/۶٪ و ۱/۷٪ P₂O₅ بود.

در این آزمایش جهت فراهم نمودن بستر مناسب برای کشت، ابتدا زمین مورد نظر را شخم زده و دوبار دیسک عمود

جدول ۱. برخی خواص فیزیکی و شیمیایی خاک مورد آزمایش

P (Olsen) (ppm)	N کل (%)	O.C ³ (%)	CaCO ₃ (%)	EC ² (dS/m ⁻¹)	CEC ¹ Cmol (+)/kg ⁻¹	pH	رس (%)	سیلت (%)	شن (%)
۴۸	۰/۱۱	۰/۳۶	۳۴/۵	۰/۲۵	۲۴	۸/۴	۳۹	۳۹	۲۲

۱. ظرفیت تبادل کاتیونی ۲. قابلیت هدایت الکتریکی ۳. کربن آلی

نتایج و بحث

تولید C - CO₂

نتایج تجزیه واریانس اثر تیمارهای کودی بر تولید دی‌اکسیدکربن در طول دوره رشد گیاه (جدول ۲) نشان داد تیمار کودی اثر معنی‌دار بر میزان CO₂-C تجمعی تولید شده (خاک، کود و گیاه) داشت. هم‌چنین اثر متقابل زمان و تیمار کودی بر تولید CO₂ معنی‌دار بود (جدول ۲). با توجه به نتایج جدول ۳ تولید CO₂-C در کلیه سطوح کود اوره و مرگی روند افزایشی در طول زمان داشته است. در واقع با گذشت زمان فعالیت میکروبی بر اثر اضافه کردن کود اوره و مرگی افزایش می‌یابد، هم‌چنین رشد گیاه افزایش یافته و در نتیجه تنفس بیولوژیکی نیز افزایش می‌یابد. به‌طور کلی در کلیه مراحل اندازه‌گیری، تیمار کود مرگی در تولید CO₂-C مؤثرتر از سایر تیمارها عمل کرده است و در تیمار شاهد کمترین مقدار CO₂-C مشاهده شده است. به‌طوری که میزان افزایش CO₂-C تولید شده با اضافه کردن کود مرگی و اوره در مقایسه با تیمار شاهد به ترتیب ۳٪، ۱۰/۶٪، ۹٪ در تیمارهای ۱۰۰، ۲۰۰ و ۳۰۰ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع کود مرگی و ۷/۸٪، ۲/۱٪، ۹/۲٪ در تیمارهای ۱۰۰، ۲۰۰ و ۳۰۰ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع کود اوره بوده است. نتایج مشابهی توسط سایر پژوهشگران گزارش شده است. به عنوان مثال محمود و همکاران (۱۴) افزایش معدنی شدن کربن را در حضور کود اوره و دامی گزارش کردند.

کربن بیومس میکروبی (MBC)

نتایج تجزیه واریانس (جدول ۲) نشان داد اثر کود مرگی و اوره بر کربن بیومس میکروبی معنی‌دار است. اثر متقابل زمان با تیمار کودی نیز بر این شاخص معنی‌دار بوده است. با توجه به داده‌های جدول ۴ کربن بیومس میکروبی روند نزولی در طول زمان داشته است، به‌طوری که بیشترین کربن بیومس میکروبی در اولین مرحله اندازه‌گیری و در سطح سوم کود مرگی مشاهده شد. هم‌چنین کمترین کربن بیومس میکروبی در تیمار شاهد وجود داشت در این مرحله تأثیر کود مرگی در افزایش

بیشترین CO₂-C تولید شده در سطح دوم کود مرگی دیده شد، اما تفاوت معنی‌دار با سطح اول و سوم کود مرگی و سطح دوم و سوم کود اوره نشان نداد. به‌طور کلی روند تولید

جدول ۲. نتایج تجزیه واریانس اثر تیمارهای کودی، زمان و آثار متقابل آنها با زمان بر تولید CO₂-C تجمعی در طول زمان کربن بیومس میکروبی (MBC)، ضریب متابولیک (qCO₂) و شاخص دسترسی کربن (CAI) (اعداد جدول آماره F هستند).

منابع تغییرات	درجه آزادی	CO ₂ -C	MBC	qCO ₂	CAI
تکرار	۳	۱۱/۴***	۰/۶۴ n.s	۲/۷*	۲/۴ n.s
تیمار کود (a)	۶	۲۵/۴***	۲۱۵***	۹***	۲۰/۲***
خطای a	۱۸	۱۱	۱/۷	۱/۵	۱/۶
زمان (b)	۴	۶۱۹۲***	۱۰۳۴***	۳۵۰***	۱۰۸***
تیمار کودی × زمان	۲۴	۲/۴**	۵۳/۳***	۱۱/۹***	۹/۵***
خطای b	۸۴	۴۵۸	۱۲۲	۳۲/۳	۱۴/۹
ضریب تغییرات (%)	-	۴	۷/۷	۱۵/۳	۱۵/۶

n.s غیر معنی‌دار، *P<۰/۰۵، **P<۰/۰۱، ***P<۰/۰۰۱

جدول ۳. مقایسه میانگین آثار متقابل تیمارهای کودی و زمان بر تولید CO₂-C برحسب گرم در متر مربع خاک (اعداد جدول میانگین ± انحراف معیار می‌باشند).

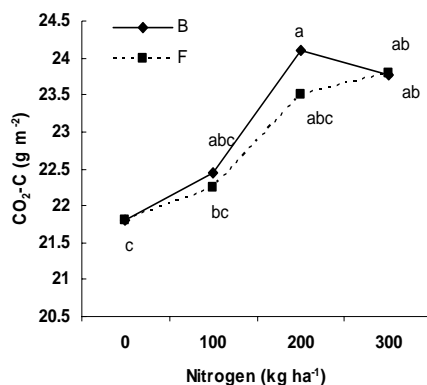
تیمار	نیترژن (kg ha ⁻¹)	زمان (مرحله)			
		اول	دوم	سوم	چهارم
۳۰۰	۱۰۰	۷/۵±۰/۳۷ ^{Ae}	۱۵/۱±۰/۷۸ ^{Ad}	۲۲/۴±۱/۱ ^{Ac}	۳۰/۹±۱/۷ ^{Ab}
	۲۰۰	۸/۰±۰/۱۳ ^{Ae}	۱۶/۱±۰/۲۰ ^{Ad}	۲۳/۹±۰/۳۰ ^{Ac}	۳۳/۲±۰/۹۰ ^{Ab}
	۳۰۰	۷/۹±۰/۳۵ ^{Ae}	۱۵/۹±۰/۵۲ ^{Ad}	۲۳/۸±۰/۵۹ ^{Ac}	۳۲/۶±۰/۶۰ ^{Ab}
میانگین		۷/۸±۰/۲۸	۱۵/۷±۰/۵۰	۲۳/۴±۰/۶۶	۳۲/۲±۱/۱
۲۰۰	۱۰۰	۸/۰±۰/۰۸ ^{Ae}	۱۵/۳±۰/۷۰ ^{Ad}	۲۲/۱±۱/۲ ^{Ac}	۳۰/۵±۱/۹ ^{Ab}
	۲۰۰	۷/۹±۰/۲۸ ^{Ae}	۱۵/۸±۰/۵۸ ^{Ad}	۲۳/۲±۰/۹۸ ^{Ac}	۳۲/۴±۱/۷ ^{Ab}
	۳۰۰	۷/۷±۰/۶۰ ^{Ae}	۱۵/۸±۰/۹۵ ^{Ad}	۲۳/۶±۱/۵ ^{Ac}	۳۳/۰±۲/۱ ^{Ab}
میانگین		۷/۹±۰/۳۲	۱۵/۶±۰/۷۴	۲۳/۰±۱/۲	۳۲/۰±۱/۹ ^A
۰	۰	۷/۲±۰/۳۰ ^{Ae}	۱۴/۵±۱/۲ ^{Ad}	۲۱/۶±۱/۹ ^{Ac}	۳۰/۱±۲/۸ ^{Ab}
	۰	۷/۷±۰/۶۰ ^{Ae}	۱۵/۸±۰/۹۵ ^{Ad}	۲۳/۶±۱/۵ ^{Ac}	۳۳/۰±۲/۱ ^{Ab}
	۳۰۰	۷/۷±۰/۶۰ ^{Ae}	۱۵/۸±۰/۹۵ ^{Ad}	۲۳/۶±۱/۵ ^{Ac}	۳۳/۰±۲/۱ ^{Ab}
میانگین		۷/۸±۰/۳۰ ^e	۱۵/۵±۰/۸۱ ^d	۲۲/۹±۱/۳ ^c	۳۱/۸±۱/۹ ^b

مقایسه بین تیمارها در هر ستون با حروف بزرگ، در هر ردیف با حروف کوچک و مقایسه بین میانگین‌ها با حروف ایتالیک نشان داده شده است. اعداد با حداقل یک حرف مشترک فاقد تفاوت معنی‌دار بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵٪ هستند (LSD_{۰/۰۵}=۳۵/۹) و میانگین‌ها با LSD_{۰/۰۵}=۰/۴۳ مقایسه شده‌اند.

جدول ۴. مقایسه میانگین آثار متقابل تیمارهای کودی و زمان بر کربن بیومس میکروبی (MBC) و ضریب متابولیک (qCO_2) (اعداد جدول میانگین \pm انحراف معیار می‌باشند).

پنجم	زمان (مرحله)				نیتروژن (kg ha ⁻¹)	تیمار
	چهارم	سوم	دوم	اول		
(LSD _{0.05} =۱۲/۸) MBC (mg kg ⁻¹)						
۱۱۵±۴/۲ ^{Ab}	۶۵/۰±۵/۰ ^{Bd}	۸۵±۶/۴ ^{Cc}	۹۶/۷±۳/۴ ^{Ec}	۲۲۵±۶/۴ ^{Ca}	۱۰۰	۳
۱۰۰±۶/۸ ^{BCDc}	۷۴/۰±۵/۰ ^{Bd}	۸۵±۳/۳ ^{Cd}	۱۶۷±۵/۴ ^{Bb}	۲۶۳±۳/۹ ^{Ba}	۲۰۰	
۱۱۰±۸/۰ ^{ABd}	۹۹/۷±۵/۰ ^{Ad}	۱۵۲±۳/۳ ^{Ac}	۱۸۲±۶/۴ ^{Ab}	۲۹۵±۳۳/۷ ^{Aa}	۳۰۰	
۱۰۸±۶/۳	۷۹/۶±۵/۰	۱۰۷±۴/۳ ^o	۱۴۹±۵/۱ ^o	۲۶۱±۱۴/۷		میانگین
۸۷/۵±۴/۸ ^{Db}	۶۵±۵/۰ ^{Bc}	۶۳/۳±۱۱/۵ ^{Dc}	۹۵±۱۰/۰ ^{Eb}	۱۹۸±۱۷/۵ ^{Da}	۱۰۰	۲
۱۰۴±۴/۸ ^{ABCc}	۶۹/۳±۷/۱ ^{BCd}	۱۰۰±۵/۴ ^{Bc}	۱۵۰±۸/۶ ^{Ca}	۱۳۷±۳/۹ ^{Eb}	۲۰۰	
۹۳/۸±۴/۲ ^{CDc}	۶۲/۸±۴/۳ ^{Bd}	۹۸/۳±۶/۴ ^{Bc}	۱۲۲±۸/۴ ^{Dab}	۲۲۷±۹/۴ ^{Ca}	۳۰۰	
۹۵/۱±۴/۶	۶۵/۷±۵/۵	۸۷/۲±۵/۶ ^o	۱۲۲±۹/۰ ^o	۱۸۷±۱۰/۳		میانگین
۹۵/۱±۸/۰ ^{CDd}	۳۰/۳±۵/۰ ^{Cc}	۵۸/۳±۱۰/۰ ^{Dc}	۱۴۵±۲۱/۳ ^{Ca}	۷۸/۳±۳/۳ ^{Fb}	۰	۳
۹۳/۵±۶/۳ ^c	۶۶/۵±۵/۲ ^d	۹۱/۷±۶/۶ ^o	۱۳۶±۱۱/۸ ^b	۲۰۷±۹/۴ ^o		میانگین (LSD _{0.05} =۴/۸۵)
(LSD _{0.05} =۰/۰۲) qCO_2 (mg C mg ⁻¹ MBC day ⁻¹)						
۰/۰۴±۰/۰۱ ^{CDc}	۰/۱۷±۰/۰۱۵ ^{Ba}	۰/۱۵±۰/۰۰۸ ^{Aa}	۰/۰۹±۰/۰۰۴ ^{Bb}	۰/۰۶±۰/۰۱ ^{Ac}	۱۰۰	۳
۰/۰۳±۰/۰۰۵ ^{Dc}	۰/۱۴±۰/۰۰۲ ^{Ca}	۰/۱۳±۰/۰۱۲ ^{BCa}	۰/۰۶±۰/۰۰۴ ^{CDb}	۰/۰۳±۰/۰۰۳ ^{CDc}	۲۰۰	
۰/۰۴±۰/۰۱ ^{CDc}	۰/۱۷±۰/۰۰۹ ^{Ba}	۰/۰۹±۰/۰۱۲ ^{Db}	۰/۰۷±۰/۰۰۴ ^{BCDbc}	۰/۰۵±۰/۰۰۲ ^{ACc}	۳۰۰	
۰/۰۴±۰/۰۰۸	۰/۱۶±۰/۰۱۵	۰/۱۲±۰/۰۱۰	۰/۰۷±۰/۰۰۴	۰/۰۵±۰/۰۱۱		میانگین
۰/۰۷±۰/۰۱۲ ^{Bd}	۰/۱۴±۰/۰۰۲ ^{Cc}	۰/۱۷±۰/۰۰۴ ^{Ab}	۰/۰۲±۰/۰۱۳ ^{Aa}	۰/۰۲±۰/۰۰۴ ^{De}	۱۰۰	۲
۰/۰۳±۰/۰۱۴ ^{Cd}	۰/۱۶±۰/۰۰۳ ^{BCa}	۰/۱۲±۰/۰۱۲ ^{Cb}	۰/۰۸±۰/۰۰۴ ^{BCc}	۰/۰۷±۰/۰۱۳ ^{Ac}	۲۰۰	
۰/۰۶±۰/۰۰۸ ^{BCd}	۰/۲±۰/۰۰۳ ^{Aa}	۰/۱۲±۰/۰۱۵ ^{Cb}	۰/۰۹±۰/۰۰۸ ^{Bc}	۰/۰۵±۰/۰۰۱ ^{Ad}	۳۰۰	
۰/۰۵±۰/۰۱۱	۰/۱۷±۰/۰۰۳ ^o	۰/۱۴±۰/۰۰۲ ^o	۰/۱۲±۰/۰۰۸	۰/۰۵±۰/۰۰۵		میانگین
۰/۱۲±۰/۰۰۲ ^{Ab}	۰/۱۸±۰/۰۰۲ ^{ABa}	۰/۱۲±۰/۰۱۱ ^{Cb}	۰/۰۵±۰/۰۱۰ ^{Dc}	۰/۰۳±۰/۰۰۸ ^{Cc}	۰	۳
۰/۰۵±۰/۰۱۵ ^d	۰/۱۶±۰/۰۰۲ ^a	۰/۱۳±۰/۰۱۴ ^b	۰/۰۸±۰/۰۰۷ ^c	۰/۰۴۳±۰/۰۰۸ ^e		میانگین (LSD _{0.05} =۰/۰۰۸)

مقایسه بین تیمارها در هر ستون با حروف بزرگ، در هر ردیف با حروف کوچک و مقایسه بین میانگین‌ها با حروف ایتالیک نشان داده شده است. اعداد با حداقل یک حرف مشترک فاقد تفاوت معنی‌دار بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵٪ هستند.

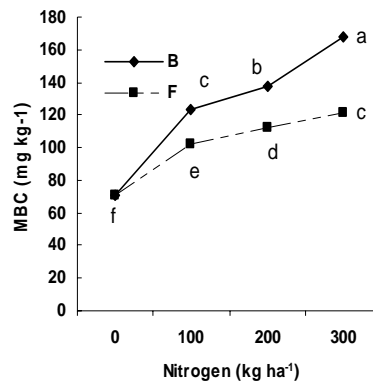
شکل ۱. میانگین تولید CO₂-C در سطوح مختلف نیتروژن از منبع کود اوره (F) و مرغی (B) در طول آزمایش. نقاط با حرف مشترک فاقد تفاوت معنی‌دار بر اساس آزمون LSD هستند (LSD_{0.05}=1/8).

کربن بیومس میکروبی در تیمار ۱۰۰ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع کود مرغی با سطح سوم کود اوره تفاوت معنی‌دار نشان نداد. در واقع تأثیر سطوح پایین کود مرغی با سطوح بالای کود اوره یکسان بوده است، چرا که کود مرغی به دلیل فراهم کردن عناصر غذایی بیشتر نقش مؤثرتری در افزایش کربن بیومس میکروبی ایفا کرده است. هر دو نوع کود، اوره و مرغی باعث افزایش بیومس میکروبی شدند ولی تأثیر کود مرغی بیش از کود اوره بود.

در مطالعه حجتی و نوربخش (۱۰) نیز افزایش بیومس میکروبی در حضور کود گاوی (۱۲۸٪) و کود شیمیایی (۱۹٪) نسبت به تیمار شاهد دیده شد. این محققان هم‌چنین افزایش بیومس میکروبی را با افزایش سطوح کود گاوی گزارش نمودند. یان و همکاران (۲۷) نیز نتایج مشابهی گزارش کردند. همان‌طور که گیاه برای رشد و نمو به عناصر مختلف نیازمند است، میکروب‌ها نیز برای سنتز سلول‌های خود به عناصر مختلف نیازمند هستند، از این رو کود اوره و مرغی با تأمین عناصر مورد نیاز میکروب‌ها از جمله نیتروژن، کربن و گوگرد باعث افزایش بیومس میکروبی می‌شوند. افزایش بیومس میکروبی با افزایش سطوح کود مرغی می‌تواند ناشی از افزایش مواد آلی به خاک باشد، در نتیجه کربن لبایل بیشتری

بیومس میکروبی بیش از کود اوره بوده است. در مرحله دوم، کربن بیومس میکروبی کاهش معنی‌دار نشان داد. در این مرحله نیز تأثیر کود مرغی در افزایش بیومس میکروبی بیش از کود اوره بوده است. در مرحله سوم و چهارم اندازه‌گیری نیز روند مشابهی دیده شد. در پنجمین مرحله اندازه‌گیری بیومس میکروبی، گیاه ذرت برداشت شده بود و بیومس تنها در حضور خاک و تیمارها اندازه‌گیری شد. در این مرحله، بیومس میکروبی به طور نسبی افزایش یافت. با رشد و توسعه گیاه نیاز به جذب عناصر غذایی افزایش می‌یابد، از این رو گیاه عناصر غذایی بیشتری از خاک دریافت می‌کند و میکروب‌ها انرژی و عناصر غذایی کافی برای رشد و تشکیل بیومس در اختیار ندارند. با برداشت گیاه تنها میکروب‌ها از مواد غذایی موجود در خاک استفاده می‌کنند، در نتیجه بیومس میکروبی نیز افزایش می‌یابد. در صورتی که در مراحل قبل با گذشت زمان بیومس میکروبی روند کاهشی نشان داده بود.

به‌طور کلی بیشترین و کمترین کربن بیومس میکروبی به ترتیب در تیمار ۳۰۰ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع کود مرغی و تیمار شاهد دیده شد (شکل ۲). افزایش کربن بیومس میکروبی در حضور کودهای آلی و شیمیایی توسط سیمک و همکاران (۲۳) نیز گزارش شده است.

شکل ۲ میانگین کربن بیومس میکروبی در سطوح مختلف نیتروژن از منبع کود اوره (F) و مرغی (B). نقاط با حروف مشترک فاقد تفاوت معنی‌دار بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵٪ هستند ($LSD_{0.05} = 7.8$).

ریزجانداران قرار می‌گیرد.

یکی دیگر از فاکتورهای مورد بررسی در این آزمایش qCO_2 بود. اثر تیمار کودی و اثر متقابل آن با زمان بر این شاخص معنی‌دار بود (جدول ۲). اثرهای متقابل در جدول ۴ ارائه گردیده است. کمترین ضریب متابولیک در اولین مرحله مشاهده شد اما تفاوت چندانی بین تیمارها مشاهده نشد. در مرحله دوم، روند مشخصی بین تیمارها دیده نشد، اما مقدار این شاخص در مقایسه با مرحله قبل افزایش نشان داد. در مرحله سوم و چهارم نیز روند مشابهی مشاهده شد، ولی ضریب متابولیک در مرحله پنجم نسبت به مرحله قبل کاهش معنی‌دار نشان داد. به طور کلی تأثیر کود اوره بر افزایش ضریب متابولیک بیش از کود مرغی بود (شکل ۳)، به طوری که اضافه کردن کود اوره باعث افزایش ۱۶٪ qCO_2 نسبت به تیمار کود مرغی شد. بوهم و همکاران (۵) نیز با بررسی اثر کود دامی و شیمیایی (NPK) بر فعالیت میکروبی، کمترین مقدار qCO_2 را در تیمارهای حاوی کود دامی گزارش کردند. هم‌چنین مین و همکاران (۱۵) افزایش ضریب متابولیک را در حضور کود شیمیایی (نترات آمونیوم و سوپر فسفات) گزارش کردند. این محققان افزایش qCO_2 در حضور کودهای شیمیایی را ناشی از کاهش کربن قابل دسترس به دلیل افزایش اسیدیته خاک دانستند. افزایش ضریب متابولیک در حضور کود اوره حاکی از

برای ریزجانداران فراهم می‌گردد. افزایش بیومس در حضور کود اوره را می‌توان ناشی از تأثیر این کود بر افزایش بیومس ریشه دانست که خود منبعی از کربن آلی محسوب می‌شود. بنابراین اندازه و فعالیت میکروبی بهبود می‌یابد (۱۱). کربن بیومس میکروبی به وسیله قابلیت دسترسی کربن کنترل می‌شود، اضافه کردن کود دامی باعث فراهم کردن کربن لبایل برای حفظ میکروب‌ها می‌شود (۱۰). هم‌چنین کاهش قابلیت دسترسی کربن در کودهای شیمیایی و مواد آلی بیشتر در کودهای آلی را می‌توان از دیگر دلایل افزایش بیومس میکروبی در حضور کود مرغی دانست (۱۵). زمان نیز تأثیر معنی‌دار بر بیومس میکروبی نشان داد (جدول ۲). بر اساس مقایسه میانگین‌ها بیومس میکروبی با گذشت زمان کاهش یافت. کاهش بیومس میکروبی در طول زمان را می‌توان ناشی از رقابت برای جذب مواد غذایی بین گیاه و ریزجانداران در طول دوره رشد گیاه دانست، که در نتیجه محدودیت کربن در مراحل بعدی رشد بوجود می‌آید و باعث کاهش کربن بیومس میکروبی می‌شود. به همین دلیل در آخرین مرحله اندازه‌گیری بیومس یعنی مرحله پنجم انتظار می‌رود که کمترین بیومس میکروبی دیده شود ولی حذف گیاه باعث افزایش بیومس میکروبی در مقایسه با مرحله سوم و چهارم شده است. هم‌چنین ریشه‌های باقی‌مانده در خاک نیز به عنوان سوبسترای جدید برای رشد و تکثیر مورد استفاده

۶۰/۸٪، ۴۲/۳٪ و ۵۵/۷٪، در تیمارهای ۱۰۰، ۲۰۰ و ۳۰۰ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع کود مرغی و ۲۴/۷٪، ۵۹/۸٪ و ۴۹/۵٪ در تیمار ۱۰۰، ۲۰۰ و ۳۰۰ کیلوگرم نیتروژن در هکتار از منبع کود اوره بوده است. به‌طور کلی تأثیر کود مرغی بر این پارامتر بیش از کود اوره بوده است (شکل ۴). افزایش کود مرغی باعث افزایش کربن آلی محلول و در نتیجه میزان کربن قابل دسترس می‌شود. براساس نتایج جدول ۲ زمان نیز اثر معنی‌دار بر این پارامتر داشته است. CAI در مرحله دوم، سوم و چهارم در مقایسه با مرحله اول و پنجم افزایش یافت. در مرحله پنجم با برداشت گیاه ذرت، میزان این پارامتر به حداقل مقدار خود نسبت به مراحل قبل رسید، در واقع با حذف گیاه ترشحات ریشه از جمله کربن آلی محلول کاهش یافت، از این‌رو میزان این پارامتر نیز کاهش یافته است.

عملکرد ذرت

بر اساس داده‌های جدول ۶ کود اوره و مرغی اثر معنی‌دار بر عملکرد ذرت داشتند ($P > 0.01$). عملکرد با افزایش سطوح کود اوره و مرغی افزایش یافت. به‌طوری که بیشترین مقدار آن در سطح سوم کود اوره و مرغی مشاهده شد، اما تفاوت معنی‌دار بین این دو تیمار مشاهده نشد و کمترین عملکرد در تیمار شاهد وجود داشت (جدول ۷). عملکرد ذرت در حضور کود مرغی کمتر از کود اوره بود، دلیل این امر می‌تواند پائین بودن سرعت معدنی‌شدن مواد غذایی از این منبع باشد (۴). اما به‌طور کلی کود اوره و مرغی با تأمین عناصر غذایی مورد نیاز گیاه باعث افزایش عملکرد در مقایسه با تیمار شاهد شدند، در واقع افزایش مواد آلی و فعالیت میکروبیولوژیک بر اثر کاربرد کود افزایش عملکرد محصول را به‌دنبال دارد. بهبود ساختمان خاک بر اثر کاربرد کودهای آلی (۷) از دیگر عوامل مؤثر در افزایش عملکرد گیاه است.

وجود تنش و کمبود سایر عناصر غذایی به جز نیتروژن در این تیمار در مقایسه با کود مرغی است. در این صورت میکروب‌ها کربن بیشتری را صرف زنده ماندن خود می‌کنند، اما کود مرغی به دلیل این‌که حاوی مواد آلی بیشتر می‌باشد، کربن لایل (Labile) بیشتری را برای حفظ سلول‌های میکروبی فراهم می‌کند و باعث افزایش سوبسترای مورد نیاز میکروب‌ها می‌شود در نتیجه سنتز سلول‌های میکروبی افزایش می‌یابد، از این‌رو بیومس میکروبی افزایش و ضریب متابولیک کاهش می‌یابد.

در واقع تیمار کود مرغی در حفظ کربن خاک مؤثرتر عمل می‌کند. همچنین کاهش ضریب متابولیک در حضور کود مرغی بیان‌گر این است که در خاک‌های حاوی این تیمار، ریزجانداران به کربن و انرژی کمتر نیاز دارند و رقابت برای مواد غذایی کمتر است. تأثیر زمان نیز بر ضریب متابولیک معنی‌دار بود. کمترین مقدار این شاخص در اولین مرحله مشاهده شد. ضریب متابولیک با گذشت زمان افزایش یافت. ولی در مرحله پنجم نسبت به مرحله چهارم کاهش نشان داد. این تغییرات می‌تواند ناشی از تغییر در سوبسترا، تغییر در جمعیت میکروبی و یا تغییر هر دو عامل باشد.

شاخص دسترسی کربن (CAI) نیز یکی دیگر از پارامترهای مورد بررسی بود که تیمار کودی و اثر متقابل آن با زمان بر این شاخص معنی‌دار بوده است (جدول ۲). CAI روند مشخصی در طول زمان نشان نداد ولی به‌طور کلی بیشترین و کمترین مقدار این شاخص به ترتیب در مرحله سوم و پنجم مشاهده شده است (جدول ۵). در اولین مرحله اندازه‌گیری بیشترین مقدار CAI در تیمار کود مرغی و کمترین مقدار در تیمار شاهد مشاهده شده است. در سه مرحله بعدی نیز شاخص دسترسی کربن روند مشابهی نشان داد اما در مرحله آخر با برداشت گیاه قابلیت دسترسی کربن نسبت به مراحل قبل کاهش نشان داد. به‌طور کلی میزان این پارامتر با افزایش تیمار کودی افزایش یافت و به‌طور متوسط این افزایش در مقایسه با تیمار شاهد به ترتیب

جدول ۵. مقایسه میانگین آثار متقابل تیمارهای کودی و زمان بر شاخص دسترسی کربن (اعداد جدول میانگین \pm انحراف معیار می باشند).

تیمار	نیترژن (kg ha ⁻¹)	زمان (مرحله)			
		اول	دوم	سوم	چهارم
۳ ۰۰۰	۱۰۰	۰/۲۲±۰/۰۳۴ ^{Aa}	۰/۱۳۵±۰/۰۰۷ ^{Cc}	۰/۲۰±۰/۰۰۳ ^{Aab}	۰/۱۷۰±۰/۰۱۲ ^{BCb}
	۲۰۰	۰/۱۴±۰/۰۰۶ ^{Bb}	۰/۱۶±۰/۰۰۲۵ ^{ABCab}	۰/۱۸±۰/۰۰۹ ^{ABa}	۰/۱۶±۰/۰۰۱۵ ^{BCab}
	۳۰۰	۰/۱۷±۰/۰۰۷ ^{Bab}	۰/۱۶±۰/۰۰۱۴ ^{ABCb}	۰/۱۶±۰/۰۰۱۰ ^{Bb}	۰/۲۰±۰/۰۰۱۴ ^{Aa}
میانگین		۰/۱۸±۰/۰۰۴ ^o	۰/۱۵±۰/۰۱۰ ^o	۰/۱۸±۰/۰۰۱۶ ^o	۰/۱۸±۰/۰۰۱۴ ^o
	۱۰۰	۰/۰۶±۰/۰۰۱ ^o	۰/۱۷±۰/۰۰۳ ^o	۰/۱۶±۰/۰۰۲ ^o	۰/۱۴±۰/۰۰۲ ^o
	۲۰۰	۰/۱۴±۰/۰۰۵ ^o	۰/۱۹±۰/۰۰۱۵ ^o	۰/۲۰±۰/۰۰۱۳ ^o	۰/۱۸±۰/۰۰۲۲ ^o
۳ ۰۰	۳۰۰	۰/۱۷±۰/۰۰۱۳ ^o	۰/۱۵±۰/۰۰۱۳ ^o	۰/۱۶±۰/۰۰۲۳ ^o	۰/۱۷±۰/۰۰۱۶ ^o
	۱۰۰	۰/۰۶±۰/۰۰۱ ^o	۰/۱۷±۰/۰۰۳ ^o	۰/۱۶±۰/۰۰۲ ^o	۰/۱۴±۰/۰۰۲ ^o
	۲۰۰	۰/۱۴±۰/۰۰۵ ^o	۰/۱۹±۰/۰۰۱۵ ^o	۰/۲۰±۰/۰۰۱۳ ^o	۰/۱۸±۰/۰۰۲۲ ^o
میانگین		۰/۱۲±۰/۰۰۲ ^o	۰/۱۷±۰/۰۰۱۹ ^o	۰/۱۷±۰/۰۰۱۹ ^o	۰/۱۶±۰/۰۰۱۹ ^o
	۰	۰/۰۴±۰/۰۰۱۱ ^o	۰/۱۳۶±۰/۰۰۲ ^o	۰/۱۲±۰/۰۰۰۸ ^o	۰/۱۰±۰/۰۰۰۳ ^o
	۳۰۰	۰/۱۷±۰/۰۰۱۳ ^o	۰/۱۵±۰/۰۰۱۳ ^o	۰/۱۶±۰/۰۰۲۳ ^o	۰/۱۷±۰/۰۰۱۶ ^o
میانگین		۰/۱۳±۰/۰۰۲۳ ^b	۰/۱۶±۰/۰۰۵۵ ^a	۰/۱۷±۰/۰۰۰۹ ^a	۰/۱۶±۰/۰۰۰۶ ^a

مقایسه بین تیمارها در هر ستون با حروف بزرگ، در هر ردیف با حروف کوچک و مقایسه بین میانگین‌ها با حروف ایتالیک نشان داده شده است. اعداد با حداقل یک حرف مشترک فاقد تفاوت معنی‌دار بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵٪ هستند (LSD_{0.05}=۰/۰۳) و میانگین‌ها با LSD_{0.05}=۰/۰۱۱ مقایسه شده‌اند.

جدول ۶. نتایج تجزیه واریانس اثر تیمارهای کودی بر عملکرد ذرت (اعداد جدول آماره F هستند).

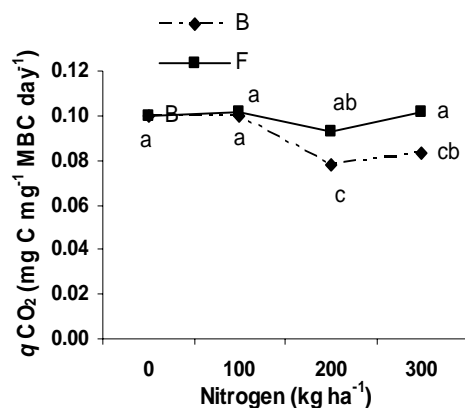
منابع تغییرات	درجه آزادی	عملکرد
بلوک	۳	۳/۴*
تیمار کودی (a)	۶	۴/۸**
ضریب تغییرات (/)	-	۱۵

n.s. غیر معنی‌دار، P<۰/۰۱=**، P<۰/۰۵=*

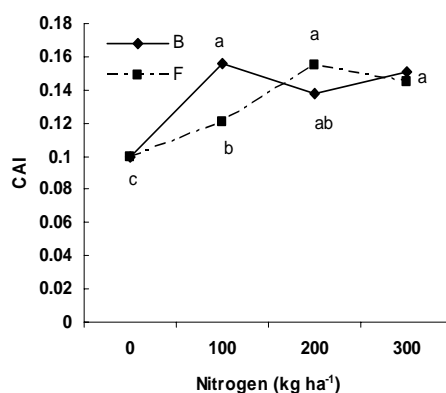
جدول ۷. مقایسه میانگین عملکرد ذرت در سطوح مختلف نیترژن از منبع کود اوره (F) و مرغی (B).

تیمار	نیترژن (kg ha ⁻¹)	عملکرد (kg ha ⁻¹)
مرغی	۱۰۰	۵۹۵۵ ^{cd}
	۲۰۰	۷۰۱۳۴ ^{abc}
	۳۰۰	۷۸۲۶۴ ^{ab}
اوره	۱۰۰	۶۵۸۵۹ ^{bc}
	۲۰۰	۶۹۷۷۴ ^{abc}
	۳۰۰	۸۲۶۸۳ ^a
شاهد	۰	۴۹۲۸۷ ^d
LSD _{0.05}	-	۱۵۱۸۳

اعداد با حروف مشترک فاقد تفاوت آماری معنی‌دار بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵٪ می‌باشند.

شکل ۳. میانگین ضریب متابولیک در سطوح مختلف نیتروژن از منبع کود اوره (F) و مرغی (B). نقاط با حروف مشترک فاقد تفاوت معنی‌دار بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵٪ هستند (LSD_{0.05}=0/011).

شکل ۴. میانگین شاخص دسترسی کربن در سطوح مختلف نیتروژن از منبع کود اوره (F) و مرغی (B). نقاط با حروف مشترک فاقد تفاوت معنی‌دار بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵٪ هستند (LSD_{0.05}=0/018).

اما ضریب متابولیک در حضور کود اوره ۱۰ درصد بیش از کود مرغی بود، که در واقع بیانگر وجود شرایط نامساعد جهت سنتز سلول‌های میکروبی در حضور این تیمار است. هم‌چنین فاکتورهای مورد بررسی تحت تأثیر سطوح کودی قرار گرفتند. به‌طور کلی سطح سوم کود مرغی بیشترین تأثیر را بر خصوصیات مورد بررسی داشت.

به‌طور خلاصه، نتایج این مطالعه نشان داد کود اوره و مرغی، فعالیت‌های بیولوژیک در خاک‌های آهکی فقیر از کربن

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از پژوهش حاضر نشان داد که افزودن کود اوره و مرغی باعث افزایش جریان CO₂ (۳/۶ تا ۷/۵ درصد)، کربن بیومس میکروبی (۵۷ تا ۱۰۱ درصد)، ضریب متابولیک (۴- تا ۱۲/۳ درصد) و شاخص دسترسی کربن (۴۰ تا ۴۹ درصد) در مقایسه با خاک شاهد شد. از طرفی مقایسه کود مرغی با اوره نشان داد کود مرغی تأثیر بیشتری بر جریان CO₂ (۱/۱٪)، بیومس میکروبی (۲۸٪) و شاخص دسترسی کربن (۵/۷٪) دارد.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله از حمایت‌های مالی دانشگاه شهرکرد تقدیر و قدردانی به عمل می‌آید.

و نیتروژن آلی را افزایش می‌دهند. با این حال، کود مرغی نسبت به کود اوره تأثیر مثبت تری بر اغلب خصوصیات اندازه‌گیری شده داشت.

منابع مورد استفاده

1. Adl, S. M. 2003. The Ecology of Soil Decomposition. CAB International, Wallingford, UK.
2. Anderson, J.P.E. 1982. Soil respiration. PP.831 -871. *In*: Page, A.L. and R.H. Mille (Eds.), Methods of Soil Analysis. Part 2, Chemical and Micro Biological Properties, American Society of Agronomy, Madison, WI.
3. Anderson, J. P. E. and K. H. Domsch. 1993. The metabolic quotient for CO₂ (*q*CO₂) as a specific activity parameter to assess the effects of environmental conditions, such as pH, on microbial biomass of forest soils. *Soil Biol. and Biochem.* 25: 393-395.
4. Ayoola, O. T. and O. N. Adeniyen. 2006. Influence of poultry manure and NPK fertilizer on yield and yield components of crops under different cropping systems in south west Nigeria. *Afr. J. Biotechnol.* 5: 1386-1392.
5. Bohem, L., U. Langer and F. Bohem. 2005. Microbial biomass, enzyme activities and microbial community structure in two European long-term field experiments. *Agric. Ecosys. and Environ.* 109: 141-152.
6. Canali, S., A. Trinchera, F. Intrigliolo, L. Pompili, L. Nisini, S. Mocali and B. Torrioni. 2004. Effect of long term addition of composts and poultry manure on soil quality of citrus orchards in Southern Italy. *Biol. and Fertil. Soils* 40: 206-210.
7. Celik, I., I. Orttas and S. Kilic. 2004. Effect of compost, mycorrhiza, manure and fertilizer on some physical properties of a Chromoxerert soil. *Soil and Till. Res.* 78: 59-67.
8. Ding, W., L. Meng, Y. Yin, Z. Cai and X. Zheng. 2007. CO₂ emission in an intensively cultivated as affected by long-term application of organic manure and nitrogen fertilizer. *Soil Biol. and Biochem.* 39: 669-679.
9. Goyal, S., K. Chander, M. C. Mundra and K. K. Kapoor. 1999. Influence of inorganic fertilizers and organic amendments on soil organic matter and soil microbial properties under tropical conditions. *Biol. and Fertil. Soils* 29: 196-200.
10. Hojjati, S. and F. Nourbakhsh. 2006. Enzyme activities and microbial biomass carbon in a soil amended with organic and inorganic fertil. *J. Agron.* 5: 563-579.
11. Hu, C. and Z. Cao. 2007. Size and activity of the soil microbial biomass and soil enzyme activity in long-term field experiments. *World J. Agric. Sci.* 1: 63-70.
12. Jenkinson, D. S. and J. N. Ladd. 1981. Microbial biomass in soil: measurement and turnover: PP. 415-471. *In*: Paul, E. A. and N. ladd (Eds.), *Soil Biochemistry*. Marcel Dekker Pub., New York.
13. Magdoff F. and R. R. Weil. 2004. *Soil Organic Matter in Sustainable Agriculture*. CRC Press, Boca Raton.
14. Mahmood, T., F. Azam, F. Hussain and K. A. Malik. 1997. Carbon availability and microbial biomass in soil under an irrigated wheat-maize cropping system receiving different fertilizer treatments. *Biol. and Fertil. Soils* 25: 63-68.
15. Min, D. H., K. R. Islam, L. R. Vough and R. R. Weil. 2003. Dairy manure effects on soil quality properties and carbon sequestration in Alfalfa-Orchardgrass systems. *Commun. in Soil Sci. and Plant Anal.* 34: 781-799.
16. Parkinson, D. and D. C. Coleman. 1991. Microbial communities, activity and biomass. *Agric. Ecosys. and Environ.* 34: 3- 33.
17. Paul, E. A. 2007. *Soil Microbiology, Ecology and Biochemistry*. 3rd ed., Academic Press, Elsevier, USA.
18. Pengthamkeerati, P., P. P. Motavalli, R. J. Kremer and S. H. Anderson. 2005. Soil carbon dioxide efflux from a claypan soil affected by surface compaction and applications of poultry litter. *Agric. Ecosys. and Environ.* 109: 75-86.
19. Pimentel, D. and W. Dazhong. 1990. Technological changes in energy use in agriculture production. *In*: C. R. Carroll, J. H. Vandermeer and P. M. Rosset (Eds.), *Agroecology*. McGraww-Hill Publisher, New York.
20. Schaphoff, S., W. Lucht, D. Gerten, S. Sitch, W. Cramer and I. C. Prentice. 2006. Terrestrial biosphere carbon storage under alternative climate projections. *Climatic Chang.* 74: 97-122.
21. Schlesinger, W. H. and J. A. Andrews. 2000. Soil respiration and the global carbon cycle. *Biogeochemistry* 48: 7-20.
22. Schoenau, J. J. 2006. Benefits of long-term application of manure. *Adv. in Pork Prod.* 17: 153-158.
23. Simek, M., D. W. Hopkins, J. Kalcik, T. Picek, H. Santruckova, J. Stana and K. Travnik. 1999. Biological and

- chemical properties of arable soils affected by long-term organic and inorganic fertilizer applications. *Biol. and Fertil. Soils* 29: 300-308.
24. Sloan, D. R., G. Kidder and R. D. Jacobs. 2003. Poultry manure as a fertilizer. University of Florida. <<http://edis.ifas.ufl.edu>>
25. Verma, S. and P. K. Sharma. 2007. Effect of long-term manuring and fertilizers on carbon pools, soil structure, and sustainability under different cropping systems in wet-temperate zone of northwest Himalayas. *Biol. and Fertil. Soils* 44: 235-240.
26. Wolf, B. and G. H. Snyder. 2003. *Sustainable Soils: The Place of Organic Matter in Sustaining Soils and Their Productivity*. The Haworth Press Inc., NY.
27. Yan, D., D. Wang and L. Yang. 2007. Long-term effect of chemical fertilizer, straw, and manure on labile organic matter fractions in a paddy soil. *Biol. and Fertil. Soils* 44: 93-101.